

- 1 «Слово о законе и благодати» Илариона. Изд. А.М. Молдован. К., 1984, 92–93.
- 2 *Києво-Печерський патерик*. Упор. Дмитро Абрамович. К., 1931 (Серія «Пам'ятки мови та письменства давньої України») [Репринтне издание. К., 1991], 9.
- 3 *Києво-Печерський патерик*, 128.
- 4 Колесов В.В. *Мир человека в слове Древней Руси*. Л., 1986, 76–77.
- 5 *ПСРЛ* 1: 131.
- 6 Следует однако оговориться, что западноевропейские книги памяти — *libri memoriales* — это собирательное название хранившихся в монастырях и церквях списков поминаемых на литургии умерших и здравствующих людей. К ним относились также составленные по дням смерти в календарном порядке поминальные книги.
- 7 Данилевский И.Н. *Повесть временных лет: Герменевтические основы изучения летописных текстов*. М., 2004, 233.
- 8 Мильков В.В. *Древнерусские апокрифы*. СПб., 1999 [Памятники древнерусской мысли: исследования и тексты. Вып. I], 249.

Владимир Рычка

«**Ико бѣжалъ есть Михайль ис Кыева**»

Безпосереднім продовженням оповіді *Галицько-Волинського літопису* про долю Києва в передень монгольського завоювання є наступний (уміщений між епізодами «споглядання» Києва Менгу-ханом та штурма міста Батием) фрагмент:

іако бѣжалъ есть Михайль ис Кыева . в Оугры . ѣхавъ іа княгиню его . и боарь его поима . и горо^а Каменѣць вза . слышавъ же се Даниль . посла слы река . поусти сестроу ко мнѣ . зане іако Михайль . шѣйма нама зло мыслить . и Йрославъ оуслыша словеса Данилова . и бы^б тако и приде к нима сестра . к Данилоу . и Василкоу . и держаста ю во велицѣ ч^бти . король же не вдасть дѣвкы своей Ростиславоу . и погна и прочь . идоста . Михайль и Ростиславъ . ко оуеви своему в Лахы и ко Кондратови . присла бо Михайль . слы Данилоу и Василкоу . река многораты согрѣшихо ва^а . и многораты пакости творах ти . что ти шѣщахъ и того не створи^б . аще коли . хотяхъ любовь имѣти с тобою . невѣрнии Галичанѣ не вдадохут ми . нынѣ же клатвою клену ти^с . іако николи же . вражды с тобою не имамъ имѣти . Даниль же и Василко не поманоуста зла . вѣ^аста емоу сестроу . и приведоста его из Лаховъ . Даниль же свѣгъ створи . со брато^а си . шѣща емоу Киевъ . Михайлови . а сѣнови его Ростиславоу вдасть Лоуческъ . Михайль . иже за страхъ Татарьскыи не смѣ ити Кыевоу . Даниль же и Василко . вѣ^аста емоу ходити по землѣ своей . и даста емоу пшеницѣ много . и медоу и говадъ и шѣць доволь¹.

Як видно, унаслідок якихось маніпуляцій із текстом початок фрагмента виявився втраченим. Обсяг втраченого тексту невідомий, але зв'язність викладу відновлюється, коли реконструювати початок фрази як «Слышавъ же Йрославъ» або ж «Оувѣдавъ же Йрославъ».

Щодо особи цього «Ярослава» думки дослідників розділилися. Грушевський гадав, ніби йдеться про Ярослава Ингваревича², що позначилося на перекладі Махновця³ і відбито в коментарі Котляра⁴. Однак Ярослав Ингваре-

вич — персонаж епізодичний у *ГВл*, він не згадується після подій 1228 р., а отже, не міг мати жодних (відзначених літописом) ворожих стосунків із Михайлом Всеволодовичем, що позбавляє сенсу звернену до Ярослава фразу Данила: «Михаиль . шбѣима нама зло мыслить».

Натомість переклади Дж. Перфецького⁵ та О. Лихачової⁶ ідентифікують Ярослава нашого фрагмента як Ярослава Всеволодовича, сина Всеволода Юрійовича (Великого Гнізда). Незадовго до описуваних подій Ярослав Всеволодович сів у Києві, але був вигнаний звідти Михайлом, про що повідомляла *ГВл*: «и потомъ приде Арославъ . Соуждальскыи и вза Киевъ подъ Володимиромъ . не мога его держати . иде пакы Соуждалю . и вза под нимъ . Михаилъ . а Ростислава сѣна своего шстави в Галичи»⁷. Отож Михайло, справді, був суперником обох, і Данила (за Галич), і Ярослава Всеволодовича (за Київ).

Арбітром між ученими версіями виступає повідомлення *Лавр.* під 1239 р.: «Того^ж . лѣтѣ . Ирославъ иде г Каменьцю . гра^а вза Каменець . а кн^агыню Михайлову . со множество^м полона приведе в своа си»⁸, уміщене між повідомленнями про взяття Переяслава та Чернігова монголами. Таким чином, саме Ярослав Всеволодович є «Ярославом» нашого фрагменту.

Текстуальні обставини, за яких наш фрагмент втратив свій початок, неясні. Можливо, весь фрагмент в якийсь спосіб був маркований (наприклад, своїм особливим положенням в оригіналі). Він завершується формулою «вставочності»: «мы же на преднее возвратимса». Принаймні, не без значення може виявитися та обставина, що редакторам *Софійського Першого літопису* у своїх виписках із *ГВл* удалося акуратно «вирізати» якраз той обсяг тексту, що складає наш епізод, пор.:

Потомъ Михаилъ бѣжа по сыну своемъ предъ Татары в Угры, а Ростиславъ Мьстиславличъ, Смоленскаго, сѣде въ Киевѣ. Даниль же бѣха на нь и ять его. И вдасть Киевъ в руцѣ Дмитрови обдержати противу иноплеменныхъ языкъ безбожныхъ Татаръ. Въ тоже лѣто прииде Батыи къ Киеву в силѣ тяжцѣ и много множество силы его⁹.

Обрив на початку нашого фрагменту — не єдина ознака, що вказує на редагування первісного тексту. Більш очевидними сигналами є граматична неузгодженість (часто в межах одного речення) між формами однини та двоїни і, відповідно, зміна суб'єктів — один Данило чи одразу обидва Романовича.

Пор.:

слышавъ же се Даниль . посла слы река . поусту сестроу *ко мнѣ* . зане ѣко Михаилъ . шбѣима нама зло мыслить . и Ирославъ оуслыша словеса Данилова . и бы^е тако и приде *к нима* сестра . *к Данилоу* . и *Василкоу* . и *держаста* ю во велицѣ чѣти;

присла бо Михаилъ . слы *Данилоу* и *Василкоу* . река многократы согрѣшихо *ва^м* . и многократы пакости творах *ти* . что *ти* шбѣшахъ и того не створи^ѣ;

хотахъ любовь имѣти с тобою . невѣрнии Галичанѣ не вдадохут ми . нынѣ же клатвою кленуо ти^с . тако николи же . вражды с тобою не имамъ имѣти . Даниль же и Василко не поманоуста зла . вь^дста емоу сестроу;

и приведоста его из Лаховъ . Даниль же свѣтъ створи . со брато^с си . вѣбѣца емоу Киевъ . Михайлови . а снѣви его Ростиславоу вдасть Лоуческъ .

Із переміною суб'єкта стоїть у зв'язку очевидна стилістична неохайність результативного тексту, який щоразу потребував додаткових уточнень, Пор.:

Ірославъ оуслыша словеса Данилова . и бѣ^с тако и приде к нима сестра . к Данилоу . и Василкоу (інакше текст твердив би, що сестра прийшла до Данила та Ярослава);

Даниль же свѣтъ створи . со брато^с си . вѣбѣца емоу Киевъ . Михайлови (інакше текст твердив би, що Данило обіцяв Київ своєму брату Василькові).

На думку про редагування тексту наводить також порушення темпоральної послідовності подій: дружину віддають Михайлу ще до того, як він повертається із Польщі («Даниль же и Василко не поманоуста зла . вь^дста емоу сестроу . и приведоста его из Лаховъ»), а також суперечність іншим повідомленням *ГВл*. Так, наприклад, Данило одноосібно розпоряджається Києвом та Луцьком. Між тим, останнім, як наполягає *ГВл*, володів Василько ще з 1220-х рр. (пор.: «братъ же да Василкови Лоуческъ . и Пересопницю . Берестии же емоу бѣ преже даль»¹⁰), а Києвом Романовичі, коли й володіли, то, на думку *ГВл*, спільно (пор.: «Данилови Романовичю . князю бывшоу великоу . вѣбладавшоу Роускою землею . Киевомъ и Володимеромъ . и Галичемъ . со братомъ си»¹¹).

Подібного роду фрагменти, де чергуються форми однини та двоїни, у літературі звично трактуються як свідчення додачі до початкового тексту про Данила імені його брата котримсь із пізніших редакторів, що працював під патронатом Василька й відкоригував текст таким чином, аби підкреслити роль свого князя¹². Щоправда єдиною підставою для цього є апіорне переконання, ніби літопис початково виник як «Літописець Данила». Теоретично залишається також можливість, що подібні неадаптованості могли міститися вже в початковому тексті, автор якого не цілком упорався з конструкціями.

Узятий сам по собі, коментований уривок не дає змоги однозначно вирішити питання на користь тієї чи іншої можливості. Хоча кількісні співвідношення, здається, промовляють не на користь традиційного пояснення: на три речення, де суб'єктом є Данило, припадає 5 речень, де суб'єктом виступає пара «Данило та Василько» (отож масив «редагованого» тексту мав би бути більший за масив «основного», що сумнівно).

Однак наш фрагмент унікальний тим, що має паралельний текст, який оповідає про ті самі події й може виступати контрольним. Порівняння двох

- 1 ПСРЛ 2: 782–783.
- 2 Грушевський М. Хронологія подій Галицько-Волинської літописи. *Mitteilungen der Sevckenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg*. 1901, Bd. XLI, III, 28.
- 3 *Літопис руський*. Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця. К., 1989, 395.
- 4 Котляр М.Ф. Коментар до літопису. *Галицько-Волинський літопис. Дослідження. Текст. Коментар*. За ред. М.Ф. Котляра. К., 2002, 237.
- 5 *The Galician-Volhynian Chronicle*, An annotated translation by George A. Perfecky (München, 1973), 47.
- 6 Галицко-Волынская летопись. Подг. текста, пер. и коммент. О.П. Лихачевой. *Библиотека литературы Древней Руси*. Под ред. Д.С. Лихачева, Л.А. Дмитриева, А.А. Алексева, Н.В. Поньрко. Т. 5: XIII век. СПб., 1997 (<http://lib.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=4961>).
- 7 ПСРЛ 2: 777.
- 8 ПСРЛ 1: 469.
- 9 ПСРЛ 5, 1: 219.
- 10 ПСРЛ 2: 751.
- 11 ПСРЛ 2: 808.
- 12 Див.: Пашуто В.Т. *Очерки по истории Галицко-Волынской Руси*. М., 1950, 106–117; Еремин И.П. *Волынская летопись. ТОДРЛ*. Т. 13. М., Л., 1957, 108.
- 13 ПСРЛ 2: 791.

Вадим Стависький

Хронологічний роздум у Галицько-Волинському літопису

Галицько-Волинський літопис містить безпрецедентний для давньоруського літописання роздум про природу хронографічного типу історієписання, а також про місце в ньому хронології:

В та же лѣта времени минуоушоу хронографоу же . ноужа есть писати все . и вса бѣвшая . звогда же писати бѣпередная . звогда же востоупати в задная . чѣтгыи моудрыи разоумѣть . число же лѣтомъ . здѣ не писахомъ в задная впишемъ . по Антивохынскимъ Соромъ [X: антиохійскимъ събором] . алоумъпиадамъ . Грьцкыи же численицами . Римскыи же висикостомъ . такоже Евъсѣвии и Памфильво [X: евѣсєвїи памфилово] иннии [X: и инїи] . хронографи списаша . ѿ Адама до Хрѣстоса . вса же лѣта спишемъ . рошетьше во задньна .:·¹.

Джерело першої фрази ідентифікував 1866 р. А.М. Попов серед текстів *Єлинського літописця* як речення із XVIII книги *Хроніки* Малали², що й було прийнято в літературі³. Справді, початок фрагмента являє собою парафраз наступного місця Малали:

хронографъ ноуж^а есть писати вси, еликоже есть, кыи оубо црѣтвоваль црѣ, ѿнелѣже бы^с нарѣченъ црѣ. лѣпо е^с оубо чѣѣшему лѣтнаѣ списаниа количества смотрити мимотекоущи^х лѣ^т, а не точию ѿ пре^дписаны^х црѣтвѣхъ⁴.

Джерела другої частини фрагмента, де літописець демонструє знання різноманітних хронологічних систем, намагався встановити О.С. Орлов. Він відзначив, що із запропонованого Поповим співставлення «остається невьясненим, откуда летописец взял расчет «по Антивохыйскимъ Сиромъ» или «Свромъ» (т.е. Антиохийским Сирийцам; «Соромъ» и «съборомъ»), конечно,